

УДК 17.023:070(477)

МОРАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО ТЕЛЕЕФІРУ, АБО ЩО ДИВЛЯТЬСЯ НАШІ ДІТИ?

Кошак К.О.

Маємо констатувати: телевізійний екран в Україні у тому вигляді, який він є зараз, несе до людей більше зла, ніж добра, більше темноти, ніж світла, більше ненависті, ніж любові. І хоча щороку з уст державних діячів різних рангів та галузей діяльності ми чуємо про незадовільне тематичне, інтелектуально-пізнавальне та моральне наповнення ефіру, ситуація в українському телепросторі, на жаль, на краще не змінюється.

Науковцями вже не обговорюється питання, чи впливає телебачення на свідомість глядачів? Відповідь на це питання давно з'ясовано: дійсно впливає, і тільки від нас самих залежить, чи позитивним буде цей вплив. Проблема впливу телебачення на свідомість аудиторії дослідниками вивчалась у різних аспектах: психологічному, культурологічному, соціологічному тощо. Проблемі моральності сучасного українського телеефіру присвячено статті Г. Бондаренко [1], В. Іванова [3], О. Лознякової [6]. Зокрема, досліджували, які наслідки має перегляд бойовиків та насильницької телепродукції на подальшу психологію поведінки підлітків та юнацтва, шукали шляхи, які б могли зарадити розповсюдженню негативної інформації, що суперечить нормам моралі. В. Іванов [3] розглядав можливість захисту суспільної моралі у засобах масової інформації на законодавчому рівні, порівнював вітчизняну правову базу у цій галузі зі світовими аналогами. Газета "День", журнал "Телерадіокур'єр" періодично розміщують матеріали, де йдеться про моральність національного інформаційного простору. В своїх доробках автори аналізують вплив сучасних ЗМІ на різні категорії телеглядачів. Однак вплив телебачення на дитячу аудиторію явився найменш дослідженим, як, власне, і питання моральності сучасного українського телеефіру.

Мета цієї статті – дослідити проблеми, пов'язані з негативним впливом телебачення на несформовану дитячу свідомість, а також наслідки цього впливу.

Факти доводять, що нове покоління сьогодні виховується здебільшого телеекраном. Чи розуміють це батьки, педагоги та самі телевізійники?

Першими цю проблему усвідомили батьки, які самостійно намагаються впливати на те, що власне дивитися дитині по телевізору, а що ні. Але постійно контролювати цей процес вони невзможі. До того ж, дитина має право на вибір, і ні батьки, ні вчителі не можуть заборонити дивитись улюблені фільми та мультфільми. Питання в тому, як виховати естетичний смак юного глядача, потяг до дійсно красивого, а не до "річок крові", які заповнили сучасний телеефір?

Прихильники необмеженої свободи слова вводять суспільство в оману, стверджуючи, що вона нічим не повинна обмежуватись. Вітчизняна та зарубіжна практика доводить, що обмеження все ж мають бути. Вітчизняне телебачення постійно наповнює ефір романтикою в'язниць та фольклором таборів. На цьому специфічному телевізійному ґрунті і зростають юні злочинці.

Учасники Восьмого конгресу ООН ще у 1990 році серед інших факторів зазначили, що на зростання злочинності впливає “розповсюдження засобами масової інформації ідей та поглядів, які спонукають до зростання насильства, нерівності та нетерпимості” [7, с. 39]. Але не тільки ЗМІ наповнюють громадську свідомість злочинним фольклором. Полиці в книгарнях теж переповнені детективами та роздрукованими серіалами про повне пригод життя злочинців.

Слід зазначити, що такі держави, як Австрія, Бельгія, Канада, США, а також Рада Європи, першими прийняли спільні принципи підтримки в ЗМІ суспільно-моральних норм.

Яка ж ситуація складається в Україні? Ще в кінці 2000 року Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення прийняла спеціальні рішення “Про контроль за програмами телепередач” та “Про захист прав неповнолітніх телеглядачів”, де вказано на обов'язковість зміни практики показу та аносування фільмів на телеекрані, до яких Експертною комісією Міністерства культури і мистецтв України встановлено вікові обмеження глядацької аудиторії. В цих рішеннях йдеться про фільми, в яких домінують теми насильства та еротики, з правом показу їх не раніше 22-ї години. Втім, слід зазначити, що багато телеорганізацій ці рішення постійно ігнорують. Одним заважає елементарна незбалансованість програмної політики, іншим – брак фінансів, а третім – бажання.

Досліджуючи тему впливу сучасного українського телебачення на свідомість юних глядачів, у різних авторів зустрічаємо думку про те, що в державі не вистачає послідовної та принципової позиції щодо виконання всіх раціональних вимог, спрямованих на “очищення” телеефіру. Обмеження, запропоновані Національною радою щодо фільмів і програм зі сценами насильства, брутальних еротичних сцен із нагромадженням жахів, диктуються тим, що підліток чи дитина несвідомо сприймає те, що бачить на екрані. Це може стати для нього моделлю поведінки, нібито прийнятної в людському суспільстві. В його підсвідомості відкладається право на брутальність, насильство, на грубу, позбавлену почуття і естетики еротичку.

Реальна практика свідчить, що дуже мало телеканалів дотримуються правил індексації та правильного аносування фільмів. На жаль, у переважній більшості це стосується загальнонаціональних каналів. Для аносів фільмів обираються найжахливіші та найбрутальніші моменти зі всієї стрічки. До того ж, складається враження, що до списку фільмів, які Національною радою визнано неприйнятними для показу на вітчизняних телеекранах, ніхто не зазирає, а якщо і дивляться, то лише з метою вибрати найжахливіший. Нагадаємо, що керівники Національної телекомпанії України, “Студії “1+1” та телекорпорації “Інтер” підписали Меморандум, в якому взяли на себе зобов'язання не допускати на екранах показу проявів екстремізму, жахів, насилля і непристойностей. На жаль, ситуацію це не

покращило. Складається враження, що підписаний документ залишився лише нереалізованими благородними намірами.

Також у цьому контексті доцільно згадати, що програмну політику загальнонаціональних каналів їх керівники зобов'язались зорієнтувати на створення телепередач для дітей, молоді, соціально значущих проектів, які б виховували у глядачів високоморальні якості.

Під час розгляду результати соціологічних досліджень, проведених компанією AGB Ukraine [8], впадає в око той факт, що українські телеканали нехтують продукцією для дітей, зокрема й пізнавальними програмами. На каналі УТ-1 дитяче мовлення становить більш як 5% від загального мовлення каналу. Показник інших виробників телепродукції – „Інтера”, „1+1”, ICTV, „Нового каналу” – менший 1 відсотка. Для порівняння наведемо факт, що концертні програми сумнівної якості на цих телеканалах займають більш як половину ефірного часу. Щоправда, протягом 2005 року відсоток дитячого мовлення на каналах підвищився: на УТ-1 він становить 9%, на „Інтері”, „1+1”, ICTV, „Новому каналі” – від 7 до 10 відсотків. Тут просто збільшено показ анімаційної продукції, а не виробництво та трансляція власних оригінальних дитячих програм.

Намагаючись заспокоїти телеглядачів, А. Луцків у своїй статті „Телевізійний „ринок” – що споживають глядачі” [5, с.21] говорить про те, що мультфільми входять до складу художніх програм. Саме тому відсоток дитячого мовлення досить малий. Але можна і не погодитись з автором, оскільки йдеться не про розважальні мультфільми, а про повноцінні телепередачі для дітей навчального, розважального та пізнавального характеру. І навряд чи можна лише за рахунок мультфільмів задовольнити всі потреби дитячої аудиторії щодо пізнання дійсності.

Більш категорично з цього приводу висловлюється кандидат психологічних наук Л. Вовчик-Блакитна [2]. Вона вважає, що сьогодні дітякам взагалі не пропонують жодної програми, що сприяла б наповненню змістом та емоціями дитячих ігор, розвитку естетичних смаків, творчої уяви, активізації пізнавального інтересу та відповідальної активності, набуття нових навичок та вмінь у вибудові стосунків з людьми та розв'язанні конфліктів. Натомість телебачення від дітей „відкуповується” мультсеріалами, що в свою чергу наповнені якимись страхітливими, а часом і потворними персонажами.

Відомо, що кожне покоління продукує певні зразки поведінки своїх героїв. А яких же героїв пропонує підростаючому поколінню сучасне вітчизняне телебачення? Звичайно, діти, що пройдуть, так би мовити, „бойове хрещення” сумнівними, мультсеріалами, отримують своєрідну „підготовку” для того, аби стати споживачами наступних третьосортних телесеріалів вже з більш кривавими та натуралістичними сценами, маніяками і збочинцями, примітивними стосунками між людьми, які обходяться лексичним набором трохи більше за словник героїні роману Ільфа і Петрова „12 стільців” Елочки-людожерки.

На жаль, сьогодні спостерігаємо саме таке „підкування” про підліткову аудиторію. А саме в цьому віці інтенсивно формується самосвідомість, окреслюється власне соціальне “я”, визначаються орієнтири майбутнього дорослого життя. Можливо, основний недолік сучасних мультпроектів полягає в тому, що перемога не

дорівнює співробітництву, взаємодопомозі, співпереживанню, а є жорстокою конкуренцією в боротьбі за гроші, владу, благополуччя, що прийнято називати місцем під сонцем.

І як результат негативного впливу мультсеріалів та телефільмів слід констатувати, що сьогодні спостерігається непомірне коливання рівня загальної та політичної культури підлітків. Це неодноразово відзначалося у виступах ЗМІ, зокрема у статті “Виродки”: “...серед наших підлітків усе частіше зустрічаються такі, у яких помітно змінились форми поведінки, моралі, духовного життя і різко відрізняються від загальноприйнятих... Проблема виховання підростаючого покоління, особливо у перехідному, “небезпечному” віці, стара як світ. Але вочевидь: ще ніколи вона не стояла так гостро, як зараз” [4, с.6]. Однією з причин підліткової агресії автори статті називають вплив телебачення, тих передач та фільмів, що настроюють чутливу психіку юнаків на хуліганство та нестримну руйнацію позитивних суспільних стереотипів.

Слушну думку з приводу культури сучасного телебачення висловила доктор політичних наук в галузі систем масової комунікації О. Зернецька: “Якщо розглядати це питання в широкому розумінні, то культура на телебаченні або, як ми кажемо, телевізійна культура, безумовно існує. Якщо говорити про культуру в нашому традиційному розумінні, а передусім, класичну, високу культуру, а також народну культуру, то на українських каналах нині спостерігаємо її занепад” [6, с.10]. Причину вимивання культурних складових із українських телеканалів вона бачить, передусім, у швидкій комерціалізації телевізійної галузі. І як приклад інтелектуального і просвітницького телебачення дослідник приводить громадське TV Великобританії, Швеції, Скандинавії, Франції, Канади. Щоб виправити ситуацію з “безкультур’ям” на вітчизняних телеканалах, вона пропонує посилити умови ліцензування і надати Національній раді повноваження за найменших ознак порушення індексації відбирати у телеканалів право на мовлення.

Розробляючи фактори впливу на створення якісного виховного телебачення для дітей, підкреслимо, що свій негативний вплив на виховання українського юнацтва здійснюють фільми та мультфільми закордонного походження, які далекі від нашої ментальності, традицій, норм поведінки. Завдяки телебаченню у нас формується так званий “комплекс емігранта”. Ми, нікуди не виїхавши, починаємо відчувати себе в своїй державі чужинцями. І дітей це стосується в першу чергу. Це дуже небезпечно, враховуючи колосальну силу та можливість телебачення. У цьому випадку кожному дитячу передачу варто по можливості насичувати національними образами, адже без вміння вибудувати зрозумілий художній образ неможливо створити і транслювати духовну матерію.

Дослідник С.Еванс у своїй книзі „Television for Pre-school Child” [9] підкреслює, що, вивчивши групу дітей, залучених до щоденного перегляду телепередач, дійшов висновку: словниковий запас глядачів не тільки не поліпшується, а навпаки стає біднішим. На власних дослідженнях він доводить: основним фактором, що впливає на високий рівень дитячої зацікавленості телебаченням, особливо передачами з фантастикою та супергероями, є незадовільні

стосунки в родині. “Чим більше конфліктів в сім’ї, тим більше дітей тягне до телебачення” [9, с.54].

Формування і закріплення у дітей найважливіших настанов на все подальше життя відбувається пропорційно віковій і дозріванню мозку. Орієнтовний графік розвитку мозку передбачає 80% у чотирирічному віці і майже 100% у повнолітньому (18 років). Тобто 20% мозку дитини розвивається в період з 4 до 18 років. Тому безперервний потік образів і звуків, який йде з телеекрану, може сформувати таку “базу даних”, провідною настановою якої є пасивне сприйняття дійсності, а звідси – байдужість. У такому випадку телебачення виховує особистість з низькою трудовою активністю і низьким творчим потенціалом. Молода людина зможе лише імітувати працю чи виконувати з-під палки примітивну роботу. Але так само нероба може стати і злодієм. Г. Бондаренко [1] наводить приклади, що через надмірне емоційне враження телевізором психовірус блокує нервову систему, порушує природний перебіг психофізичних процесів організму.

Сексуальні стосунки, якими так переповнений сучасний український телеекран, торкаються глибинних пластів людської психіки. Відтак, усі травми, пов’язані з цією делікатною сферою можуть призвести до депресії та фізичного розладу. Крім того, психологами доведено, що негативний вплив телебачення на свідомість дитини може передаватися їй, коли вона ще перебуває в утробі матері.

Дослідження психологів [1] доводять, що самодостатні юнаки і дівчата, які нормально працюють, у ранньому дитинстві дивилися телевізор не більш як годину на тиждень, а деякі зростали в сім’ях, де такої розваги взагалі не було. Більш-менш задовільно пристосувалися до життя також ті, хто в дитинстві спілкувався з телевізором не більш як півгодини на день. За оцінкою експертів, десять годин телевізійних сеансів на тиждень зменшують творчий потенціал дитини на чверть, дві години на день – майже на половину. Якщо в дошкільному віці дивитися телевізор більше трьох годин на день, можна втратити 90% соціальної активності.

Якщо говорити про глибокі наслідки загальної телеманії, варто звернутися до досвіду США. Розвиток телебачення та відеоіндустрії зменшує і без того невисокий рівень масової шкільної освіти американців. А творчий потенціал держави підтримує приплив професіоналів з інших країн світу, в тому числі й з України.

Іншим негативним чинником, що впливає на стан здоров’я, є електромагнітні випромінювання. Передусім вони діють на імунну систему людини, зір, клітини мозку. До того ж, якщо взяти до уваги, що, крім телевізора, дитина може ще перебувати під дією хвиль мобільних телефонів, комп’ютерів, то рівень негативного впливу на клітини мозку підвищується в кілька разів.

Психологи та медики рекомендують, щоб дитина до 4 років не дивилася телепередачі. Після 6 років спілкуватися з телевізором – не більш як одну годину на тиждень, після десяти років – не більш як 2-3 години на тиждень. Після 16 років обмеження знімаються – дитина стає майже дорослою. Батьки повинні зробити вибір між невдоволенням дитини і свідомо заподіяною їй шкодою.

Підбиваючи підсумки усього наведеного вище матеріалу зазначимо, що нині в Україні існує чимало проблем із порушенням норм суспільної моралі. В телеефірі забагато передач із елементами жорстокості і насильства, чимало фільмів, і

закордонного виробництва. На нашу думку, проблема сьогодні не стільки в тому, щоб приймати нові закони і рішення для регулювання ситуації. Проблема, насамперед, у належному неухильному виконанні існуючих законів. Треба визначити суворі критерії до того, що за будь-яких умов не можна показувати на телеекрані. Якщо вдасться чітко виконувати прийняті закони, поліпшення справ із захистом суспільної моралі буде гарантовано.

А поки ми очікуємо виконання законів від телеканалів, батьки мають взяти контроль за перегляд телевізійної продукції своїх чад на себе. Зокрема, переглядати програму передач на тиждень і на окремому аркуші виписувати час і програму, яку вони дозволяють дивитись своїм дітям. Таким чином створювати дитячу програму передач за своїми принципами. Також не зайвим буде передивитись хоча б кілька серій обраної для перегляду дитини програми чи мультфільму, оскільки практика підтверджує, що за красивою назвою може міститись іноді прихований негативний чи непрофесійний матеріал. Протівникам такої жорсткої системи контролю пропонуємо хоч іноді передивлятися із дитиною обрану нею програму. Після перегляду обговорювати побачене, пояснювати мотиви поведінки різних героїв, формувати позитивний духовний ідеал. Спільний перегляд програм дозволить контролювати та попередити захоплення дитиною аморальними шаблонами поведінки.

Список літератури

1. Бондаренко Г. Віртуальні мерці та реальні клопоти // Українська культура. – 2003. – №5. – С. 12-13.
2. Вовчик-Блакитна Л. „Последний бифштекс” из Чебурашки? // Зеркало недели. – 2002. – №9. – С. 14.
3. Іванов В. Ф. Захист суспільної моралі у засобах масової інформації // Вісник Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. – 2002. – №4. – С. 15-20.
4. Куц П. Виродки // Україна молода. – 1996. – 5 червня. – С. 6.
5. Лущків А. Телевізійний “ринок” – що споживають глядачі // Маркетинг в Україні. – 2002. – №6. – С. 21-22.
6. Позднякова О. Телебачення і культура // Українська культура. – 2003. – №5. – С. 10-12.
7. Хлобустов О. Все мы в заложниках у преступников // Журналист. – 2001. – №5. – С. 39-41.
8. Шевченко Р. Г. Телебачення України: порівняльний аналіз // Маркетинг в Україні. – 2002. – №1. – С. 29-31.
9. Evans C. Television for Pre-school Child. Elementary English. – London, 1980.

Поступила до редакції 19.01.2006 р.